

ЗБОРНИК

Реферати од Втората македонско-
северноамериканска славистичка
конференција за македонистика
„Македонскиот јазик, литература
и култура“

Охрид, 16-19 август 1994

Виктор А. ФРИДМАН

ЈАЗИЧНИТЕ КОНТАКТИ ВО МАКЕДОНИЈА: НОВИ ПОДАТОЦИ И НОВИ ПОСТАПКИ

Во историјата на балканската лингвистика, јазичните појави најмногу се разиледуваат во рамките на традиционалните полиња на граматичкото истражување, т.е. фонологијата, морфологијата, семантиката и синтаксата. Сепак, поновите полиња на јазичното испитување, како што е, на пример, социолингвистиката, иако сразмерно одамна се користени во истражувањето на одделните балкански јазици (на пр. Bygon 1985, Friedman 1985, Saramandu 1981), сега се влезени и во општиот план на балканската лингвистика (на пр. Jašar-Nasteva 1992). Друг релативно нов пристап кон проблемот на изучувањето на јазикот, имено прагматиката, исто така почнува да се појавува во споредбени балканистички студии (Тополинска 1992), и има можност значително да ги осветли процесите не само на балканската конвергенција туку и на балканската дивергенција.

Во овој реферат терминот „прагматика“ го разбираам како изучување на тие прти во јазикот, кои се факултативни, и барање на мотивациите на изборите на говорителот. Од оваа гледна точка, прагматиката ѝ се спротивставува на граматиката како таква со тоа што правилата на граматиката се задолжителни, додека изборите на прагматиката се определувани од контекстот на кажуваното и желбите на говорителот. Така, на пример, во македонскиот јазик согласувањето по род или облиците на вокативните форми се граматички, додека употребата на вокативните форми, затоа што не е задолжителна, треба да се опишува од прагматичка гледна точка.

Овде ќе определиме две такви појави кои се произразити на балкански план, имено: удвојувањето на објектот и некои појави врзани со глаголските категории „статус“ и „резултативност“, име-

но испуштањето на помошниот глагол во трето лице на стариот перфект, појавата на новиот перфект со помошниот глагол „има“ и развитокот на адмиративноста. Главниот фокус ќе биде на балканословенските јазици и дијалекти, со осврт на албанскиот и влашкиот јазик со нивните говори. Ќе се трудам да докажам дека синхронската и дијахронската дистрибуција на тие појави изразува тенденција прагматичните особини да бидат граматикализираани точно таму каде што јазичниот контакт е најсложен и најинтензивен. Од тоа произлегува предлогот дека усвојувањето на прагматични јазични црти може да служи како влез (појдова точка) за структурни промени.

Во својата докторска дисертација, Лифгрен (Leafgren 1992; сл. Guentchéva 1994) докажа дека во бугарскиот јазик факторот што ја определува употребата на удвоениот објект е прагматичната црта „топикализација“, т.е. свртување на вниманието на слушателот кон објектот додека обично (но не секогаш) тоа се свртува кон субјектот. Топикализацијата често пати се совпаѓа со такви појави какви што се определеноста и необичниот редослед на зборовите, но тие појави не се детерминантни за удвојувањето. Лифгрен докажа дека само во 2% до 3% од можните контексти се врши удвојување на објектот во бугарскиот јазик. Исто така, станува јасно од неговите податоци дека во бугарскиот литературен јазик удвојувањето на објектот се гледа како покарактеристично за разговорниот јазик и речиси никогаш не се среќава во научната проза. Можеме да претпоставиме дека тоа ограничување постои благодареејќи на северноисточната дијалектна база на бугарскиот литературен јазик или е последица на еден свесен стремеж кон избегнување на една карактеристика на разговорниот стил. Значи, се работи за појава со прагматична мотивација и стилистички најанси.

Во македонскиот и во албанскиот литературен јазик, како што се знае, удвојувањето на некои објекти, главно определени, но исто така и неопределени, специфични или индиректни, е сосема граматикализирана појава. Треба да се признае дека и во двата јазика понекогаш има извесни недоследности во удвојувањето, како што докажуваа Угринова-Скаловска (1960-61) за македонскиот јазик и Фидлер и Буххолц (Buchholz and Fiedler 1987:445-46) за албанскиот. Покрај тоа, се забележува извесно отстапување од удвојувањето во источномакедонските говори, додека во албанскиот јазик се среќава удвојување во контексти каде што не е дозволено или очекувано во македонскиот, на пр. во идиоми и во зависни реченици по глаголи на мислење и согледување/перцепција. На пр. албанскиот *Ja hipi kalit* буквално 'му-го јавна [на] коњот', т.е. 'го јавна коњ-

от' или *E dija se do të vonohet* спорти македонскиот 'Го знаев дека ќе залопни.

И, така, доаѓаме до една франаптна разлика меѓу однесувањето на бугарскиот, македонскиот и албанскиот јазик спрема удвојувањето на објектот. Додека во бугарскиот јазик удвојувањето е факултативно, и со тоа прагматички определено, а истовремено и карактеристично за разговорниот стил, во македонскиот и албанскиот јазик удвојувањето е граматикализирано, т.е. задолжително барем во извесни контексти, и, сосема обратно од бугарскиот јазик, испуштањето на клитиката е карактеристично за разговорниот стил и очигледно прагматички условено. На тоа можеме да додадеме дека во албанскиот јазик, изгледа, граматикализацијата е понапредната; ја наоѓаме и во некои независни реченици, како предизвикана од зависните, и во извесни идиоми.

Да се свртиме сега кон глаголските парадигми и конструкции. Може да се каже дека во глаголските системи на балканските словенски литературни јазици и дијалекти, како и во албанскиот јазик со неговите дијалекти, најзначајната иновација е појавата на граматикализираното изразување на степенот до кој говорителот го потврдува тоа што го кажува. Во балканословенската граматичка традиција ова спротивставување се опишува како прекажаност/осведоченост, а во албанската како адмиративност. Сврзано со таа иновација во македонскиот и бугарскиот јазик е чувањето на резултативноста и нејзиното ширење во нови конструкции или парадигми. Во албанскиот јазик се работи за преобразување на варијација во резултативната конструкција во една нова серија парадигми, маркирани за непотврдување, односно статус.

Во традиционалните граматички описи на бугарскиот литературен јазик, прекажаноста се третира како посебна категорија изразена во посебни парадигми, коишто од дијахрониска гледна точка потекнуваат од минатото неопределено време, т.е. од стариот резултативен перфект. (Овде ги немам предвид така наречените дубитивни форми од типот „бил чел/бил четял“, за кои е потребна посебна дискусија, падвор од рамките на сегашниот реферат.) Врз основа на примерите каде што помошниот глагол слободно се испушта или се појавува во истата реченица или истиот текст за истите настани или категории настани, докажував дека тука се работи не за посебни парадигми туку за факултативно испуштање на помошниот глагол во трето лице минато неопределено време (Friedman 1980). Во својот труд за истиот проблем Фидлер (Fiedler 1990) докажува дека при испуштањето на помошниот глагол во трето лице минато неопределено време се работи за еден прагматичен услов,

имено врзаноста на раскажувачот со текстот или спротивставувањето: преден план/задан план, со тоа што испуштањето сигнализира преден план, на пр: Веднџ е пџтувал от Бургас надолу, кџм границата – села Факија – и пџтувал тој... Roth (1979:177-79).

Во македонскиот литературен јазик, како и во централнозападните дијалекти врз кои тој се базира (а за разлика од некои од источните говори), помошниот глагол во трето лице минато неопределено време е секогаш испуштен и така може да се каже дека појавата е напoлно граматикализирана. Но, од друга страна, новите резултативни перфектни форми со глаголдската придавка и помошниот глагол „има“ (од типот „има дојдено“) се напoлно граматикализирани точно во тие говори каде што помошниот глагол „сум“ е секогаш отсутен во трето лице минатото неопределено време. Покрај тоа, колку повеќе е ограничено минато неопределено време, толку повеќе се употребува новиот перфект. Така, на пр., во охридскиот говор, минатото неопределено време е строго ограничувано до контексти на непотврдување, а во корчанскиот и костурскиот л-формата се среќава само во некои адмиративни или дубитативни изрази, а новиот перфект речиси секаде го заменува стариот. Континуитетот на новиот имперфект продолжува преку Егејска Македонија до бугарските дијалекти на беломорска и одринска Тракија.

Од друга страна, во бугарскиот литературен јазик се среќаваат примери како што се „Имам писана статия по този въпрос“ или дури „Имам писано по този въпрос“. Но, овие бугарски појави се отворени синтагми кои не создаваат парадигми, имајќи предвид дека партиципот треба да се согласува со родот на објектот освен во отсуство на изразен објект. Бугарските конструкции со глаголот „има“ се среќаваат само со силно резултативен израз на жив субјект во преодна реченица, додека соодветната македонска парадигма изразува општа резултативност. Значи, објаснението на употребата на „има“ конструкциите во бугарскиот јазик треба да се бара во прагматиката додека во македонскиот јазик парадигмите со „има“ се напoлно граматикализирани.

Во албанскиот јазик, пак, имаме посилен израз на граматикализацијата на непотврдување со тоа што од свртен перфект, типот *ka qepë* → *qep-ka*, израсна цел ред парадигми (сегашно време, имперфект, перфект, плусквामперфект), строго ограничени до значењата на непотврдување. Значи, тие факултативни значења на непотврдување во стариот словенски перфект -- освен во најјугозападните говори на македонскиот јазик, каде што тој перфект пак се ограничува до непотврдување -- станува основа на еден ред парадигми кои се напoлно граматикализирани во албанскиот јазик.

Како што забележа за првпат Петар Атанасов во 1984 г., во мегленороманскиот свртениот перфект исто така се употребува точно за непотврдување, но досега такво нешто не е забележано за ароманскиот. Меѓутоа, во моето теренско истражување на влашкиот говор од Власите-фаршароти од Горна Белица, Струшко, со помошта на Марјан Марковиќ, научен соработник во МАНУ, откривме адмиративни формации со партиципна форма и честица -ка, очигледно позајмена од албанската адмиративна морфема на трето лице еднина, (најчесто употребувано), кој бил протолкуван како знак на адмиративност.

Така, имаме континуитет од бугарскиот со прагматичната опозиција резултативен перфект/непотврдено минато, преку македонскиот (и можеби тука мегленороманскиот) со граматикализиран резултативен перфект но прагматично непотврдено минато, до албанскиот (и југозападномакедонскиот) со граматикализиран резултативен перфект со граматикализирано непотврдено минато, а на крај, во некои влашки говори, како што е фаршаротскиот говор на Горна Белица, стигнуваме до еден јасно позајмен сигнал на непотврдување.

Би требало тука, патем, да истакнеме дека, иако често пати една појава, којашто е прагматички условена во бугарскиот јазик, наоѓа граматичен израз во македонскиот, сепак исто така се среќава диференцијација со обратен правец. На пример, додека во македонскиот јазик разликата меѓу субјектните и објектните форми на некои лични имиња од машки род и зборовите *човек*, *Бог*, *џавол*, *Госпог*, која се среќава во западните говори, е факултативна и со тоа прагматична, во бугарскиот литературен јазик постои граматикализирана разлика: номинатив/не-номинатив изразена преку двете форми на членот за машкиот род еднина: формата *-ът/-ят* за номинативот, *-а/-я* за таканаречениот индиректен падеж.

Со сето тоа што го покажавме во врска со односот на прагматиката кон граматиката во еден балкански контекст сакаме да го предложиме следново: местото на барем некои балканизми во системите на односните јазици може да се опише како еден континуитет од прагматички до граматикализирани појави. Тоа го суерира фактот што таканаречените функции во текстот не само што можат да се заемаат од еден јазик во друг туку дури и служат како појдовни точки за структурни промени во јазикот (в. Prince 1988, Mithun 1992). Изгледа дека граматикализацијата на паративните функции најчесто се појавува таму каде што јазичниот контакт е најсложен, кога жителите со разни мајчини јазици се обидуваат да комуницираат поефикасно.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Atanasov, P. 1984. Meglenoromâna. *Tratat de dialectologie românească*. 476-550. Craiova.
- Buchholz, Oda and Wilfried Fiedler. 1987. *Albanische Grammatik*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie.
- Byron, Janet. 1985. An Overview of Language Planning Achievements among the Albanians of Yugoslavia. *International Journal of the Sociology of Language* 52.59-92.
- Fiedler, G. 1990. The Bulgarian Evidential: A Pragmatically Determined Category?. Third International Pragmatics Conference, Barcelona (paper).
- Friedman, V. 1980. Reportedness in Bulgarian: Category or Stylistic Variant? *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* 25/26.149-63.
- . 1985. The Sociolinguistics of Literary Macedonian. *International Journal of the Sociology of Language* 52.31-57.
- Guentchéva, Zlatica 1994. *Thématisation de l'objet en Bulgare*. Bern: Peter Lang.
- Jašar-Nasteva, O. 1992. Soziolinguistische Aspekte des Makedonischen und der anderen Sprachen in der Republik Makedonien. *Die Welt der Slaven* 37.188-210.
- Leafgren, J. 1992. Object Reduplication and Topicality in Bulgarian. U. of Virginia (Ph.D. dissertation).
- Mithun, Marianne. 1992. The Substratum in Grammar and Discourse. In *Language Contact: Theoretical and Empirical Studies*, ed. by Ernst Håkon Jahr, 103-115. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Prince, E. 1988. „On Pragmatic Change: The Borrowing of Discourse Functions.“ *Journal of Pragmatics* 12.505-518.
- Roth, Juliana. 1979. *Die indirekten Erlebnisformen im Bulgarischen: Eine Untersuchung zu ihrem Gebrauch in der Umgangssprache*. (Slavistische Beiträge 130). Munich: Otto Sagner.
- Saramandu, N. 1981. Variation dialectale et variabilité sociolinguistique. *Logos Semantikos: Studia Linguistica in honorem Eugenio Coseriu*. Berlin. 89-98.
- Тополинска, З. 1992. За прагматичната и семантичната мотивација на морфосинтаксички балканизми. Прилози: Одделение за лингвистика и литературна наука - Македонска академија на науките и уметностите 1991. 16.1.119-27.
- Угринова-Скаловска, Р. 1960-61. Две стилски особености во нашиот говорен јазик. *Македонски јазик* 11-12.105-111.

Victor A. FRIEDMAN

LANGUAGE CONTACTS IN MACEDONIA:
NEW DATA AND NEW PROCEDURES

(Summary)

In this article, pragmatics is referred to as study of the non-obligatory features of language, i.e., those that are context-based or speaker-dependent, as opposed to grammar -- a study of the obligatory rules of language. Pragmatic features tend to be grammaticalized in areas where language contacts are highly complicated and most intensive. Hence, the adoption of pragmatic features may represent the beginning of structural changes. This becomes evident in some linguistic features that are commonly shared by some Balkan languages, such as object reduplication, as well as some phenomena concerning the verbal categories "status" and "resultativeness". The abovesaid is discussed on the examples of the Balkan Slavic languages, with references to Vlach and Albanian.